

Ante Šupuk
Šibenik

MARGINALIJE O ŠIBENIKU, NJEGOVU STANOVNIŠTVU I ANTROPONIMIMA U DEVETNAESTOM STOLJEĆU

UDK 800.87:801.313

Rad primljen za tisak 25. srpnja 1985.

Podaci o brojnom stanju stanovništva Šibenika prije popisa od 1857. godine nisu potpunije poznati javnosti. Da se popuni ta praznina od pola stoljeća, potrebno je da se cjelovitije obrade podaci koji su se našli u Općinskom arhivu Šibenik. U tom arhivu, sačuvanom djelomično i u rasutom stanju, a do danas sređenom tek po godinama, našlo se dvadesetak tabela brojnog stanja stanovništva Šibenika iz prve polovice XIX stoljeća.

U ovom prikazu stanovništva Šibenika od kraja XVIII stoljeća do popisa od 1857. godine ne iznosi se samo prirast nego se iznose i osobitosti u strukturi tog stanovništva, koje su — pored ostalih faktora — doprinijele razvitku i manifestaciji važnih događaja u Šibeniku u drugoj polovici XIX stoljeća, a vrlo su značajne i za krupna zbivanja našeg vremena.

Još od mletačkih vremena općinska administracija je u popisima upotrebljavala teritorijalnu podjelu s talijanskim nazivljem: Città (Grad), Borgo di Mar (Dolac) i Borgo di Terra Ferma (Vrtline, Varoš). Tako se Šibenik, prema uobičajenoj mletačkoj teritorijalnoj podjeli, dijelio u Grad i dva zagrađa, te se u popisima zasebno iskazuju stanovnici Grada, Doca i Varoša, a samo u nekim tabelama skupno se iskazuju stanovnici Grada i Doca, jer je Dolac omeđen gradskim zidinama.

Crkvena administracija još od XVI stoljeća pa sve do 1854. godine Grad dijeli u sedam župskih područja, uz koje postoje još dvije župe, odnosno zagrađa: Dolac od 1414. i Varoš od 1640. godine.

Početkom XIX stoljeća svjetovna vlast Grad je dijelila i u predjele. Tako je bilo 1806. godine. Grad se dijelio u četiri sektijera: sv. Ane, Katedrale, Centra i sv. Frane. Najveći je predio sv. Ane. Protezao se od istoimene tvr-

đave do današnjeg kazališta. To je, u stvari, današnja Gorica. Drugi znatniji predio je sv. Frane, koji je obuhvaćao Dolac i cijelu gradsku obalu do istoimene crkve. Predio Katedrale protezao se uglavnom nekadašnjom ulicom Ruga de' Greci, odnosno današnjom Ulicom 12. kolovoza 1941, pa sve do crkve Sv. Jakova, dok se Centar, najmanji gradski dio uzdizao svojim najljepšim zdanjima sjeverno od Katedrale, prostirući se uz to Ulicom sv. Ivana (danas Zagrebačkom).

U popisima uz stanovništvo Doca pribraja se i ono najbližih naselja, a uz stanovništvo Varoša i stanovnici obližnjih sela i naselja. Svi su ti popisi isključivo samo po vjeroispovijesti, a nikako po nacionalnosti. Tako, naziv »cattolici« obuhvaća Hrvate i manjinu Talijana, a naziv »de rito greco« samo srpski živalj, jer Grka više nema (v. G. Novak, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412 — 1797. godine, Zbornik Šibenika, str. 233, 234).

»Status animarum« krajem XVIII stoljeća

Krajem XVIII stoljeća, tj. godine 1788, »status animarum« u sedam gradskih župa iznosio je: 398 obitelji i 2.510 stanovnika (tri gradske župe pripadale su Gorici, i tu je uglavnom bilo okupljeno težačko stanovništvo grada: 134 obitelji s ukupno 790 stanovnika). U isto vrijeme Dolac (župa sv. Marka) ima 162 obitelji i 998 stanovnika, a Varoš 342 obitelji i 2.174 stanovnika. Prema tome Šibenik je 1788. godine imao 902 obitelji sa 5.582 stanovnika (v. Arhiv Bisk. kurije, sv. 178). Ali, tada se u Dolac ubrajalo stanovništvo Rasline, Srima i Vranika, a u Varoš, odnosno varošku župu znatno više: Crnice (!), Razori, Donje Polje, Vrulje, Bilice i dr. Da se dobije stvarni broj stanovnika Šibenika za 1788. godinu, treba odvojiti stanovnike navedenih sela koja su se ubrajala u Dolac i Varoš. Rekonstrukcija se može postići prema detaljnijoj tabeli stanovništva iz drugih godina. Raslina, Srima i Vranik imali su 209 stanovnika, a sva sela uz predgrađe Varoš 1.410 stanovnika.

Na osnovi takve kalkulacije, koja je približno točna, Šibenik je krajem XVIII stoljeća brojio 3.963 stanovnika. Ali, tom broju treba dodati i tadašnje srpsko stanovništvo, kojega je tada bilo: u Gradu 221, u Docu 15 i u Varošu 134.

Prema tome Šibenik je s pregrađima godine 1788. imao ukupno 4.333 stanovnika.

Šibenik u XIX stoljeću i pod austrijsku pa francusku okupaciju ulazi s relativno malim brojem stanovnika, dok je uoči kuge, godine 1649, imao oko 7.500 stanovnika, što znači da je Grad s Docem u 150 godina postigao tek polovicu nekadašnjeg stanovništva i u stvari, bez Varoša, imao 3.535 stanovnika. Split je početkom XIX stoljeća imao skupa s predgrađima (varošima) 5.955 stanovnika, a Šibenik u broju stanovnika zaostaje, vjerojatno snoseći posljedice kuge, i pored stalnih, većih i manjih, migracija iz zagorskih sela našeg seljačkog stanovništva ponajviše u predgrađa.

Broj kuća i obitelji

Početak XIX stoljeća, točnije 1806. godine, Šibenik je ukupno imao 638 kuća. Najveći broj kuća nalazio se u sekstijeru sv. Ane 259 i sv. Frane 197, a između ta dva pojasa u sekstijeru Katedrale bile su 104 kuće, a u Centru samo 62. Uz to, bilo je, prema popisu od 1806. godine, još 16 zdanja, koja su u popisu samo sumarno navedena, a odnose se na tadašnje crkve. Prema podacima iz godine 1821. manji je broj kuća od broja obitelji, a za neke godine tako je u Docu (1852. ima 128 kuća i 180 obitelji) i Varošu (1845. ima 323 kuće i 327 obitelji). Prema Serraglijevu podatku o broju kuća, u Gradu je stambena situacija bila još teža, jer je na 496 kuća bilo prisutno 600 obitelji, a baš na tom području bilo je najviše trgovačkih radnji, radionica, magazina i ostalog poslovnog prostora (v. L. Serragli, *Statistica generale della Dalmazia*, Zadar, 1862).

Dok su u Centru bogati šibenski posjednici relativno imali velik stambeni prostor, dolački, gorički i varoški težaci živjeli su u malim nastambama, gdje su često samo »perde« (tur. pregrada) dijelile prostor za ljudstvo od onoga za stoku, inventar i sl., a takvih je primjera bilo u varoških težaka još za stare Jugoslavije. U Docu i na Gorici često je prizemno konoba, a iznad soba s katoračom. Dok su srce grada resile višekatnice s portalima, grbovima, balkonima i lijepim stubištem, sirotinjski izgled odavale su potleušice u predgrađima, male zidanice težaka na Gorici, odražavajući i time suprotnosti između relativno velikog broja težaka koji sačinjavahu šibensku koreniku, te posjednika i bogatih trgovaca. U Varošu su kuće do konca Republike Mletačke bile pokrivene »šimblom i ševarom« ili pod pločom, a ni u prvoj polovici XIX stoljeća nije bilo bolje. Tek početkom 50-ih godina na području Grada i Varoša stambena izgradnja nešto je življa, tako da se broj kuća samo u Varošu od 320, koliko ih je bilo 1849. godine, penje na 385 u 1852. godini, a pet godina kasnije na 421. Nešto je veći broj kuća i u Docu od 1852. do 1857. godine.

Brojno stanje stanovnika po predjelima

Od konca XVIII stoljeća do 1869. godine Šibenik brojem stanovnika pokazuje mali prirast (u prosjeku oko 8‰). Taj prirast u toku od osam desetljeća (1788 — 1869) iznosi svega 1.699 stanovnika više, i to najmanje u Gradu (prema 1852. godini) samo 473, a najviše u Varošu 1.358 stanovnika. Dolac ne samo da nema prirast nego kroz to vrijeme pokazuje i manjak od 34 stanovnika.

Godina	Grad	Dolac	Varoš	Ukupno
1788.	2731	804	798	4333
1810.	2243	786	1354	4383
1817.	2524	613	1114	4251
1829.	2413	458	1676	4547
1830.	2568	447	1518	4533
1841.	2652	478	1732	4862
1849.	2715	617	1788	5120
1857.	3037	772	2150	5959
1869.	—	—	—	6032

Tek krajem 70-ih godina Šibenik će, naravno s Varošem, postići brojno stanje koje je imao uoči kuge. Prema službenoj statistici Šibenik je 1869. godine imao 6.032 stanovnika, a 1880. godine 7.716 stanovnika. Dakle, skoro je trebalo 250 godina da Šibenik nadoknadi izgubljeno stanovništvo. Do godine 1830. pojavljuju se fenomeni (padovi i skokovi) u broju stanovništva, što može biti omaška u radu općinske administracije, ili posljedica odvajanja manjih popisnih jedinica, ili slika burnog stanja u Šibeniku nakon nekoliko promjena vlasti, kad mnogi seljaci doseliše u grad, pa se vratiše ili odseliše drugamo. Tek od 30-ih godina stanje se smiruje i kretanje pokazuje normalan prirast, iako je godine 1836. kolera odnijela 216 Šibenčana, a 1847. od gladi umire više stanovnika (v. Zbornik Sib., str. 340).

Demografska obilježja

Od demografskih obilježja stanovništvo po spolu pokazuje zanimljivu pojavu: manji broj žena koji se u Docu pojavljuje gotovo stalno, u Varošu nešto bolje stanje u korist žena, a u Gradu višak žena, što čini razliku u strukturi stanovništva predgrađa i Grada, u kojem je muškaraca manje kao posljedica ratovanja u doba francuske okupacije ili intenzivnijeg umiranja u starijoj dobi muškaraca od žena. Starosna struktura, doduše samo muškog stanovništva godine 1849. i 1852, pokazuje da broj onih od 41 do 60 godina naglo opada, na polovicu od prethodne skupine (od 868 na 424, od 1.008 na 508). Naročito je manja starosna dob stanovništva Doca, koje je živjelo veoma skućeno i u slabim životnim uvjetima. Za razdoblje od 20 godina (1829 — 1849) kontigent radnog stanovništva (od 18 — 60 godina) povećava se gotovo za 6% (od 47,2% na 53,1%). Od konca 30-ih do konca 50-ih godina nešto je opao broj vjenčanih, ali se uvećao broj rođenih i umrlih.

Ekonomsko-socijalna obilježja

S obzirom na ekonomsko-socijalna obilježja dolačko i varoško stanovništvo bavi se poljoprivredom. Godine 1841. od 1.216 stanovnika po zanimanjima njih 1.094 pripada redu težaka, dok je u Gradu odnos drukčiji: 558 građana i zanatlija prema 606 težaka. Na području općine godine 1844. bilo je obrtnika i prodavača 167. Od toga najviše mesara (48), prodavača ribe (20), proizvođača masnoća (16), trgovaca hranom i živežnim namirnicama (13), ugljenara (12), pekara (10), mljekara (10) itd., a samo 2 proizvođača likera, 1 prodavač fritula i maruna, 2 prelca ribarskih mreža i 1 kalafat.

Stranci u Šibeniku po zanimanju mahom su zanatlije. Prvih desetljeća oni su najviše iz raznih prekomorskih zemalja (Venecije, Padove, Udina, Parme, Brescie, Trevisa i drugih mjesta), a kasnije iz austrijskih pokrajina, pa iz Hrvatske, Ugarske, nešto Bosne i drugih krajeva. Najviše je, na primjer 1813. godine, bilo drvodjelaca (8), cipelara (8), pa zidara (5), teracara samo 2, po jedan urar i zlatar, itd. Njihove su zarade različite. Najbolje prolaze zidari, dnevno zarađuju od 2 do 8 venetskih lira, drvodjelci 3 do 4 lire na dan, cipelari od 1 do 4, itd.

Stanovništvo po zanimanjima

Godina	Područje	Redovnici	Službenici i vojna lica	Građani i zanatlije	Težaci i ostali	Svega	S ostalima svega stanovništva
1821.	Grad i Dolac	45	62	642	774	1523	3061
1841.	Grad	32	53	558	606	1249	2652
	Dolac	2	5	54	310	371	697
	Varoš	2	5	54	784	845	1732
Svega		36	63	666	1700	2465	5081

Napomena. Docu nije oduzeto stanovništvo Rasline.

Prvih desetljeća prošlog stoljeća Šibenik, još zatvoren grad zidinama, zahvaćajući Grad i Dolac, imao je otprilike podjednak broj građana i težaka, nepoljoprivrednog i poljoprivrednog stanovništva. Početkom 40-ih godina Grad sa svoja dva predgrađa ima sasvim drukčiju strukturu: preko dvaput je više težaka od građana, poljoprivrednog od nepoljoprivrednog stanovništva i k tome veći je broj pasivnog od aktivnog stanovništva. Godišnji prihod općine Šibenik od trgovine iznosio je godine 1828. preko 6.800 fiorina. Sa šibenske obale krcale su se bačve vina, pa uz to ulje. Godine 1862. bilo je 437 takvih pošiljki, a 1863. broj pošiljki je porastao na 779. Roba je najviše odlazila u Trst i Veneciju, a mnogo manje u ostala mjesta ili za Beč. Ribarstvo (»pesca a remi«) bilo je dopunsko zanimanje samo malog broja Dolana, a iz Varoša ribarenjem se bave samo dvije obitelji (*Grubišić* i *Šenetić*), koje »dopo i lavori di campagna si dedicato alla pesca«. Dakle, s obzirom na grane djelatnosti na prvom je mjestu poljoprivrede, te je općinski prihod od zemalja, npr. 1828. godine iznosio 26 290 fiorina.

Obrazovna obilježja

U prvoj polovici XIX stoljeća u Šibeniku radi osnovna škola (naravno, četverogodišnja), otvara se i »grčko-ilirska« škola (prva javna škola u Šibeniku s nastavom na našem jeziku), u doba Francuza niža gimnazija (od školske godine 1864/65. ponovno gimnazija), početkom 20-ih godina otvoren je Koledž (tip više škole) itd.

Godine 1810. u osnovnoj muškoj školi bilo je na 4.383 stanovnika 105 učenika, što znači 2,4%, a godine 1830. na 4.535 stanovnika u Višoj osnovnoj školi bilo je muške i ženske djece 257, što je 5,7% prema broju stanovnika. Školske godine 1868/69, kad je Šibenik imao 6.032 stanovnika, bilo je 50 polaznika niže gimnazije (0,8%). Koledž je radio samo dvije godine i imao 20-ak učenika. Polaznici su bili i neki svećenici, a uz to i članovi poznatih šibenskih obitelji.

Prema ovim sasvim djelomičnim podacima o obrazovnom obilježju stanovništva, mali je broj djece polazio osnovnu školu, a mnogo manji nižu gimnaziju. Dok je u osnovnoj školi bilo i djece šibenskih težaka, u nižoj gimnaziji »uglavnom su djeca činovnika i ponekog građanina«. Iako je mali

broj Šibenčana dobivao osnovnu školsku spremu, još je manji broj postizavao trajnu osnovnu pismenost, a u zapisnicima o saslušavanju građana mnoštvo, golemo mnoštvo Šibenčana ostaviše u spisima Općinskog arhiva pečat da su »illetterati« (nepismeni). Ipak, u Muškoj višoj osnovnoj školi zastupljene su sve društvene kategorije, i stanje učenika po strukturi roditelja od kraja 20-ih pa do kraja 40-ih godina znatno se mijenja u korist djece težaka i zanatlija. Dok je od 1827. do 1830. godine uz veći broj polaznika djece težaka i zanatlija manji broj od njih završavao III razred, od godine 1846. do 1849. uz manji broj takvih polaznika znatno je veći broj djece težaka i zanatlija koji su završavali III razred.

Pored svih nedostataka, školstvo u Šibeniku odigralo je određenu ulogu, naročito, istakao bih, postojanje niže gimnazije i Koledža. Te su škole, kakve-takve, dale manji broj školovanih Šibenčana koji su kasnije boljom spremom sudjelovali u javnom, društvenom i političkom životu svoga grada.

Političko-društvena obilježja

Gotovo u svim austrijskim tabelama o stanju stanovništva na prvom su mjestu podaci po vjeroispovijesti, najprije katolika, pa onih »de rito greco« i po koje godine nekolicine protestanata i Židova. Tako, godine 1845. bilo je u Gradu 5 protestanata i 1 Židov. Sljedeća tabela pokazuje određena obilježja.

Godina	Grad		Dolac		Varoš		Ukupno	
	k.	p.	k.	p.	k.	p.	k.	p.
1810.	1983	260	771	15	1220	134	3974	409
1817.	2303	221	598	15	980	134	3881	370
1827.	2468	317	559	15	1353	149	4380	481
1829.	2175	238	441	17	1520	156	4136	411
1832.	2381	241	441	7	1397	185	4219	433
1845.	2536	230	526	8	1596	212	4658	450
1849.	2488	224	617	—	1576	212	4681	436
1852.	2917	185	770	—	1913	243	5600	428
1857.	2809	179	779	—	1940	220	5528	399

Brojno stanje našeg srpskog življa u Gradu uglavnom se odnosi na trgovce, kojih je 1827. godine bilo najviše, a nakon 30 godina 138 manje. Malobrojni Srbi u Docu potpuno nestaju, dok je u Varošu porast. Ipak, u ukupnom zbiru njihovo opadanje bit će minimalno. U političko-društvenim obilježjima moguće je poslužiti se samo navedenim podacima po vjeroispovijesti, a ne po nacionalnosti, jer austrijska administracija te podatke ne donosi. Sudeći samo po prezimenima, mnogo je doseljenih iz prekomorskih zemalja, i to pretežno sirotinje. Za grad Šibenik u prvoj polovici XIX stoljeća nije moguće dati ni statističke podatke stanovništva po upotrebi jezika, ali je moguće rekonstrukcijom tih podataka iz druge polovice XIX stoljeća približno odrediti to stanje ranije. Tako, Šibenik je 1880. godine imao 5.279 stanovnika, a od toga broja po upotrebi talijanskog jezika, »po jeziku opće-

nja« bilo je 977 Talijana (v. Dalmacija 1870, Zadar 1972, str. 78). U vrijeme prve talijanske okupacije u Šibeniku je »oko 400 građana koji su se smatrali Talijanima« računajući u taj broj žene, djecu i starce. Više od polovice od tog broja podrijetlom su zapravo naši ljudi, bivši autonomasi, a onda talijanaši, tako da pravih Talijana tada u Šibeniku nema više od 1% sveukupnog stanovništva u gradu od 14.500 stanovnika (v. Zbornik Šib., str. 435).

Godine 1848. u skupini od 40 najbogatijih Šibenčana više od polovice je naših, što se zaključuje samo po prezimerima. Evo tih 40 najbogatijih: Paško *Belamarić*, Ante *Belamarić*, Šime de *Benja*, Antonio *Banchetti*, Paolo *Bontempo*, Petar *Kovačević*, dr Antonio *Cortellini*, Mihovil *Draganić*, Nicolò *D'Anastazio*, conte Antonio *Fenzi*, dr Giovanni Batista *Fontana*, dr Antonio *Fontana*, Vjekoslav *Đadrov*, dr Vicko *Đadrov*, Andrea *Galvani*, Šime *Lučev*, Vincenzo *Mattiazzi*, Nikola *Miletić*, Ante *Makale*, Giovanni *Battista Montenari*, Ivan *Pinica*, Vincenzo *Rossini*, Pasquale *Rossini*, Jakov *Bačić*, Vicko *Šižgorić*, Ante *Semonić*, Niko *Slavica*, Simo *Simić*, Giuseppe *Saranelli*, Andrija *Muić*, Špiro *Vrčina*, Josip *Marković*, Ante *Baranović* (Kapral), Luka *Karadžole*, Simo *Kulušić*, dr Giovanni Battista *Feruzzi*, Pave *Grubišić*, Frane *Muić*, dr Vittorio *Bioni*, dr Luigi *Frari* (v. Zbornik Šib., 357). Neka od tih prezimena nisu šibenska, pripadaju trgovcima prolaznicima.

Jezik administracije u gradu i povlaštenih staleža je talijanski. Sve gradske župe na tom jeziku dostavljaju općini izvještaje i raznovrsne podatke, tim se jezikom pišu molbe, žalbe, zapisnici i dr. i tim se jezikom izvodi nastava u šibenskim školama. Još godine 1870. muška osnovna škola radi na talijanskom jeziku, kao i ostale, osim Bovanove koju su pohađala srpska djeca. Štoviše, i lokalni su javni oglasi na talijanskom jeziku. Jedino 50-ih i 60-ih godina našim jezikom i latiničkim pismom općini se obraća dopisima paroh i vikar »greko-istočne cerkve« Jovan Šušić. Tek od početka 70-ih godina u Općinskom arhivu pojavljivat će se pomalo spisi na našem jeziku. Dok su se naši trgovci i posjednici služili i talijanskim jezikom, pučani i težaci nisu razumijevali taj jezik, ali je zato u njihovu narodnom govoru sve više rastao broj našem jeziku asimiliranih riječi iz talijansko-mletačkog leksika.

Kakav je bio šibenski govor u prvoj polovici XIX stoljeća? U Docu je vladao čakavski, njegovi žitelji govorili su: *cepi, macka, kriz, skancija*. Tako je bilo i na Gorici. I oni su bili čakavci, i to tvrdokorni; ako bi se Goričanka udala izvan Grada, do svoje smrti govorila je: *covik, cir...* U Varošu su novoštokavci s ikavskim ili zapadnim govorom najmlađeg tipa. Varošani su, na primjer, govorili mlađima: *Zubi su ključi, pa muči!* Goričani pak tu istu uzrečicu (u smislu ispeci pa reci) kazivali bi: *Zubi su kljuci, pa muc!* K tome, u dijelu Varoša tek ponešto i samo u neke starije čeljadi čuo se i štokavski jekavski srpskih doseljenika, koji su i dalje bili pod kakvim-takvim utjecajem svog bukovičkog zaleđa. U tadašnjem šibenskom govoru jak je i sintaktičko-stilistički utjecaj talijanštine, a ima ponešto i turskih riječi na primjer: toponimi *Bunari, Badžana, Meterize*, pa riječi: *perda, nabaška ...*, a među zidinama tako malo sačuvanih naših naziva za lokalitete (npr. *Među Bugari, Na Dobriću, Gorica*).

Govoru golemog broja varoških težaka, koji već u prvoj polovici XIX stoljeća prodiru i u Grad, asimiliraju se jezično svi ostali, i to ne samo Dolčani i manjina srpskog živilja nego i soj starinaca težaka koji su živjeli u zidinama na području Gorice i imali svoje jezične osobitosti. Te jezične razlike (Dolac, Gorica, srpski živalj) u prvoj polovici XIX stoljeća svakako su bile izrazitije, ali će novoštokavski ikavski prevladati i nametnuti se svima ostalima.

Obilježja skupina

Obilježja skupina, tj. domaćinstava nije moguće dati u potpunijim podacima. Iz razdoblja od početka XIX stoljeća do kraja 60-ih godina postoji sačuvan samo jedan anagraf, i to za Varoš iz godine 1828, u kojem su popisani svi članovi obitelji s oznakom srodstva, i na osnovi tog anagrafa stanje u predgrađu Varoš 1828. godine bilo je ovako:

51 obitelj sa 4 člana	16 obitelji sa 1 članom
45 " " 5 "	6 " " 10 "
39 " " 3 "	4 " " 9 "
33 " " 6 "	2 " " 12 "
31 " " 7 "	2 " " 13 "
30 " " 2 "	2 " " 11 "
16 " " 8 "	1 " " 18 "

Na 278 varoških obitelji tek 20-ak živi u zajednicama. Tako domaćinstvo *Karadžole* broji 18 članova, i to je zajednica trojice braće *Luke*, *Šime* i *Ivana*. U zajednici živi domaćinstvo *Čićmirko* i domaćinstvo *Belamarić* sa po 13 članova. Na osnovi podataka iz Anagrafa prosječan broj članova u varoškim obiteljima godine 1828. iznosio je 4,9. Prema samo djelomičnim spiskovima stanovnika s brojem članova u obitelji, u Gradu je prosječan broj članova u obitelji 4,1 na 70 obitelji s ukupno 290 članova (godina 1829), a u Docu iste godine 3 na 24 obitelji sa 72 člana. Prema jednom spisku siromašnih težakih obitelji u Gradu i predgrađima (opet za godinu 1829) na 94 obitelji s ukupno 363 člana dolazi prosjek 3,9. Zaokruženi pokazatelji daju skalu prosjeka: Varoš 5, Grad 4 i Dolac 3 člana u domaćinstvu krajem 20-ih godina prošlog stoljeća. Varošani su najplodniji (ali i najsiromašniji).

Obilježja identiteta

Potrebno se osvrnuti i na osobitosti prezimena stanovništva. Sudeći po nekim sačuvanim prezimenima, u prvoj polovici XIX stoljeća u Šibeniku su živi potomci starinaca (npr. *Divnić*, *Miagostović*, *Mihetić*) i mnogih novodospeljenika (*Desila*, *Dimitrović*, *Džumlija*...) kojima danas u Šibeniku prezimena potpuno nestadoše.

Starija su prezimena gotovo odreda narodna (npr. *Berović*, *Draganić*, *Gojanović*, *Grubišić*, *Milković*, *Radić*, *Šižgorić*, *Vučić*), a vrlo rijetko svetačka (npr. *Divnić*, *Mihetić*). Novija su prezimena pretežno svetačka (*Baranović*, *Grgurica*, *Julović*, *Juras*, *Klarić*, *Nikolić*, *Panjkota*, *Periša*, *Roša* itd.). Najčešća su prezimena: *Aras*, *Belamarić*, *Bogdan*, *Bujas*, *Guberina*, *Kitarović*, *Klarić*,

Maričić, Milković itd. Po postanku prezimena su vrlo često nadimačka (npr. *Čelar, Erceg, Kovač, Zjačić*). Uz to nešto ima prezimena turskog podrijetla (*Terzanović, Adum, Kalauz, Karadžole* itd.) i mnogo više onih talijanskog (npr. *Fontana, Mattiazi, Ferrari, Fulgosi*), a ponešto i naših potalijančenih (npr. *Difnico, Sisgoreo, Striseo*). Sasvim su rijetka dvočlana prezimena: *Miagostović* (od Milgost) ili novija: *Crnogaća, Vatavuk*. Dok mnogobrojna naša prezimena završavaju na *-ić* i *-ović*, ona mnogo rjeđa doseljenih Talijana završavaju na *-elli, -etti, -ini* ili počinju prefiksom (npr. *Saranelli, Cortellini, Banchetti, Deangeli*).

U prvoj polovici XIX stoljeća u Šibeniku sačuvano je samo jedno dvočlano prezime nastalo od starih dvočlanih narodnih imena i jedno dvadesetak prezimena jednočlanih nastalih od tih starih dvočlanih. Sve ostalo to su svetačka prezimena i mnogo više to su nadimačka prezimena. Uz to ima nešto više talijanskih, a mnogo manje onih turskog podrijetla.

Od imena najobičnija su i gotovo samo u upotrebi svetačka i biblijska (npr. *Ante, Bare, Dume, Ive, Jako, Joso, Mata, Mio, Roko, Stipe, Šime, Vice*), dok su narodna najizuzetnija (npr. *Cvita, Mile, Rade*). Manjina srpskog stanovništva čuva brižno i svoje antroponimne osobitosti, prenoseći s koljena na koljeno imena djedova i pradjedova, te pored uobičajenih šibenskih imena: *Ivan, Ive, Šime, Šimun, Jure, Stipe* postoje i imena: *Jovan, Jovo, Simeon, Simo, Đorđe, Stevan*, kao i prezimena: *Simović, Jović* i dr. Ipak, bilo je i prilagođavanja, na primjer majku *Sime Matavulja* familijarno su nazivali *Šima* iako je krštena kao *Simeona*, a sam pisac često se potpisivao *Šime* ili *Šimun*. S druge strane, bilo je Dolačana Hrvata koji su nosili krsno ime *Sava*.

Stanovništvo po sektijerima

Pored teritorijalne podjele Šibenika u Grad i dva predgrađa, potrebno je zadržati se i na podjeli grada u tzv. sektijere i upoznati stanovništvo po tim pojedinim sektijerima.

Sektijer sv. Ane, poznat od starine kao Gorica, bio je obitavalište gradskih težaka, kao što je to sasvim djelomično i danas. U sektijeru sv. Frane živjelo je stanovništvo neposredno uz morsku obalu, te su i oni pretežno težaci s posjedima na Srimi, ali pomalo ribari, lađari i pomorci. I jedni i drugi bili su marni radnici i dobri težaci, ali iako su živjeli u gradu, zlopateći se ipak najviše kao koloni na zemlji šibenskih posjednika, živjeli su navikama seljaka.

Šibenska gospoda, nastanjena u Centru, u najstarijem dijelu grada i najljepšem u ono vrijeme, po svojem su podrijetlu dobrim dijelom bili prvodoseljenici Hrvati, najčistiji naš soj, ali početkom XIX stoljeća odnarođeni duhom i imenom. Pored njih su bili doseljenici iz prekomorskih strana, a jedni i drugi s malo smisla za podizanje proizvodne snage zemlje.

U predjelu Katedrale živjeli su i poslovali šibenski trgovci, trgovčići i zanatlije. Mahom i to su novodoseljenici onedavna s naših strana ili pak iz prekomorskih zemalja, a od starinaca gotovo nitko. Iako su se trgovinom bavili i šibenski posjednici, a uz to zauzimali unosna mjesta u tadašnjoj gradskoj upravi, Šibenik je početkom prošlog stoljeća i pored njih imao trgovačko

naličje kojemu se davali pečat novonastali trgovci u predjelu Katedrale (Conrada Ruga de' Greci pa u susjednim ulicama i na obali.

I kraći uvid u stanovništvo sekstijera odaje da je takva podjela Šibenika bila staleška, klasna, da je u sebi nosila svu bremenitost nagomilanih društvenih suprotnosti kroz prošlost Šibenika, koji je s jedne strane bio okružen težačkim predgrađima, a s druge strane među samim zidinama u Gradu opet imao velik broj nastanjenih težačkih obitelji, kako to opisuje još u prvoj polovici XVIII stoljeća šibenski knez kapetan Domenik Pasqualigo.

Glavni kućevlasnici

Da se bolje upoznaju prilike u Šibeniku, dobro je zagledati i u šibenski katastik načinjen godine 1826, s izmjenama i dopunama do 1846. Važno je odmah napomenuti da prijepis katastika, koji je načinio u skraćenoj verziji 1963. godine kustos Muzeja grada Šibenika pok. Božo Dulibić, nije cjelovit, nego obuhvaća samo dio grada, ali onaj najvažniji: od današnje Zagrebačke ulice prema obali, tj. dva seksterija, Centra i Katedrale s dijelom obale. Ukupan je broj upisa 391.

Šibenik je 1826. godine u poslovnoj i trgovačkoj četvrti grada i u Centru imao preko 10.800 kvadratnih klaftera stambene površine (austrijska mjera: 1 kl. 1.896 metara). Država, općina i crkva posjeduju preko 2.400 kv. kl., a posjednicima i trgovcima pripada gotovo 8.000 kv. kl., dok težaci kućevlasnici imaju stambenu površinu nešto preko 400 kv. kl. Od posjednika *Draganići* su tada samo u Gradu što cijelih kuća ili dijelova ukupno posjedovali 20, nešto manje *Galbiani*, *Divnići*, *Šimunići*, a od trgovaca najveći broj upisa imaju *Dimitrovići*, *Jovići*, *Crnica* i *Kulišić*.

Popis kuća po sekstijerima pokazuje stanovništvo nastanjeno po socijalnoj strukturi u pojedinim predjelima, otkriva suprotnosti unutar Grada. Katastik pak još bolje potvrđuje te suprotnosti, donoseći popis kućevlasnika i iskaz njihovih stambenih površina, koje su velikim dijelom u rukama posjednika i trgovaca, od toga najviše stranaca i novodoseljenika.

Šibenski težaci, iako su kroz stoljeća ostajali samo težaci, i to ne samo zato što su sa sela prenijeli sve svoje navike i nastavili istom rabotom nego prvenstveno stoga što su starinci i stranci čvrsto držali pozicije u svojim rukama, ipak su neki od njih već u prvoj polovici XIX stoljeća u poslovnoj četvrti Grada postajali kućevlasnici, te pomalo mijenjali svoje zanimanje i stalež dohvativši se nekog zanata ili trgovine, a ponajviše kao krčmari i gostioničari.

Stanovništvo koje nestaje

Sredinom XIX stoljeća u gradu je ostatak patricijata — svega 20-ak plemičkih obitelji. Oni su u Šibeniku sačinjavali »corpo nobile della città di Sebenico«. To su od starine šibenske obitelji: *Draganić*, *Divnić*, *Vrančić*, *Mihetić*, *Šimunić*, *Šižgorić*, *Strizojević*, *Zavorović*, *Cortellini*, *Dominis*, *Matiazzi* i dr. Ostali doseljeni su kasnije, na primjer *Fenzi* iz Canagliana, *Pelegri* iz

Mletaka (početkom XVI stoljeća), *Galbiani* iz Bergama (početkom XVIII stoljeća) itd. Od svih tih prezimena danas u Šibeniku gotovo nema nikoga.

Isto tako iz Šibenika potpuno su išezli brojni trgovci «de rito greco». Prema podacima koje u jednom popisu daje pravoslavni parok Izaija Omčikus (!), 1806. godine uglavnom u poslovnom dijelu grada bilo je 60 srpskih obitelji s ukupno 275 članova. To su bili *Stefan Bošković, Zuane Crnica, Zorzi Dimitrović, Simo Desila, Pave Dragojlović, braća Gabo, Zorzi Jović, Božo Knežević, Todor Kuljiš, Todor Kupirović, Sava Papić, Marko Paraskijeva, Sava Rapo, Simo Simović, Božo Stratimirović, Kostantin Todorović* itd. Od svih tih prezimena danas u Šibeniku ostala su svega dva-tri, na primjer: *Kovačević, Vulinović* i još poneko. Sve su te obitelji imale brojne potomke i sigurno nisu izumrli, nego se u toku XIX stoljeća iselile, te ih je od 1827. do 1857. godine već znatno manje. Na osnovi antroponimnih podataka može se pretpostaviti da su se odselili u Trst ili Rijeku radi trgovine. Godine 1719. Trst i Rijeka proglašeni su slobodnim lukama, te je trgovina u tim gradovima počela naglo da se razvija. U drugoj polovici XVIII stoljeća u Trstu postoji »jako srpsko trgovačko naselje« i tamo ubrzo sele trgovci iz mletačkih, a poslije iz dalmatinskih i turskih oblasti.

Dok broj srpskog stanovništva, posebno trgovačkog stanovništva nastanjenog u poslovnom dijelu grada opada, s druge strane, sve one srpske obitelji koje su se bavile zemljoradnjom i bile nastanjene u Varošu, dakle izvan zidina gradskih, do danas ostadoše sve u Šibeniku i, štoviše, njihov se broj u prvoj polovici XIX stoljeća povećavao. To su obitelji s ovim prezimenima: *Brkić, Kalik, Kukolj, Laurić, Lončar, Radačić, Ronac, Matavulj, Sekulić, Triva* i drugi.

Eto, iz srca grada odlazili su mnogi, a brojne obitelji koje su početkom XIX stoljeća bile nastanjene u Docu, Gorici ili Varošu ostadoše na svom ognjištu baveći se i dalje zemljoradnjom ili kakvim drugim zanimanjima. Šibenik je u toku XIX stoljeća pomalo gubio obogaćene trgovačke obitelji sa školovanim potomcima, a isto tako i brojne posjednike, uzdignute i školovane ljude, posvećene katkad nauci, kulturi i umjetnosti. Odvojeni od naroda političkim i ekonomskim preprekama, narodu ništa i ne ostaviše.

Šibenik je sačuvao isključivo svoje težačko stanovništvo iz prošlosti, uglavnom naseljeno nakon kuge, koje je i fizički bilo odijeljeno od života u središnjem dijelu grada kroz stoljeća, a pogotovo ono varoško stanovništvo koje je živjelo izvan gradskih zidina. Za mnoge Šibenik je bio grad tranzit, prolazno mjesto. U njemu se nakon kuge praznina u stanovništvu popunila organiziranim migracijama, ali većma u predgrađa, ponajviše u Varoš, a u srce grada stizali su većinom oni iz prekomorskih zemalja ili bogatiji trgovci koji se nisu snalazili, pa stoga ni dugo zadržavali.

S obzirom na stanovništvo, u Šibeniku se ipak odigrao drukčiji proces no što je to bilo, na primjer, u Splitu, Dubrovniku i u drugim mjestima. Bogatiji i ekonomski moćniji odlazili su u druga mjesta, pa i oni koji su propadali odlazili su u druga mjesta, a u Šibeniku je ostajala sirotinja, uglavnom težaci, sitniji trgovci i manje zanatlije.

Stanovništvo koje jača

Dok je sredinom XIX stoljeća u Gradu samo ostatak patricijata i dok broj trgovačkog stanovništva opada, u Varošu znatno raste broj težačkog stanovništva, a tako u manjoj mjeri taj broj raste i u Gradu. U Varošu se u prvoj polovici XIX stoljeća naglo povećava broj obitelji i stanovništva. Tu je i višak muškaraca i poboljšava se starosna struktura stanovništva. Veći je broj rođenih i u prosjeku veći broj članova u obitelji. Po svom podrijetlu to je stanovništvo jedinstveno. Ono je masovnije naseljavalo prigradsko naselje od sredine XVII stoljeća. Signoria »privedroga dužda« mamila je doseljenike jer su joj bili potrebni seljaci da podignu upropaštenu ekonomiju, pa se ne štedi obećanjima i nagradama svake vrste, a prvih godina dodjeljivanjem »ničije zemlje« u formi slobodnih zemljišnih posjeda, bez tereta kmetstva ali to neće priječiti mletačke vlastodršce da malo nakon toga obdare pohlepno gradsko plemstvo pa crkve i samostane takvim investicijama koje su koliko-toliko slobodne seljake pretvorile u težake kmetove. U Varoš stalno stižu novi stanovnici iz bližih ili daljih mjesta. U bilješkama Varošskog anagrafa župnik Frane Belamarić godine 1828. bilježi otkuda stigoše pojedinci, na primjer iz Mandaline, Bo'aje, Vrlike, Slivna, Zagore, Siverića itd.

U mnoštvu varoških težaka već krajem 20-ih godina živi veoma tanak sloj građana. To su stranci, ali i neke varoške obitelji, na primjer: srdar *Luka Šupuk*, *Mate Junaković* i dr. Na ukupno 278 obitelji, prema podacima iz Varošskog anagrafa, bilo je 20-ak imućnih obitelji iz reda posjednika i građana. Bez obzira na vrlo mali broj varoških posjednika i trgovaca, čitavo stanovništvo varoške župe u prvoj polovici XIX stoljeća po svom socijalnom sastavu, podrijetlu i nacionalnoj pripadnosti potpuno je kompaktno. To je čvrst soj seljaštva, čuvar starih predanja, običaja i jezika i nošnje, sa svim osobitostima narodnog bitstva. Sve veći broj djece varoških težaka krajem 40-ih godina završava osnovnu školu. U toj sredini odnjegovat će se i prvi narodnjaci.

To je stanovništvo koje jača i prevladava i pomalo se širi i izvan Varoša ulazeći i u starije predjele Grada, postajući kućevlasnici i gradskih zgrada brojnije no prije, baveći se trgovinom i krčmaranjem, zauzimajući pomalo pozicije odseljenih ili propalih trgovaca, osiromašenih posjednika, baveći se raznovrsnim poslovima i zanatima.

* * *

Šibenik je u prvoj polovici XIX stoljeća pružao sliku raznorodnosti i suprotnosti, što se ogledalo u demografskim obilježjima stanovništva, u njevovnoj nošnji (crvenkape i klobučari), u jeziku, imenu, u radu i navikama, u ekonomskom stanju i shvaćanjima, u školovanju i kulturi itd. Tadašnji Šibenik pružao je čitavu skalu društvenih kategorija.

Dok se život plemićkih obitelji sastojao u skupljanju dohotka sa zemlje dane težacima u kmetskom odnosu i neracionalnom trošenju bez ikakva smisla za podizanje i razvijanje proizvodne moći, građanstvo, većinom činovnicima i trgovcima, jedina je misao bila kako će od težaka što više »iscijediti« i »steći« kuću, te kamatništvom okruniti ostatak svog poslovnog života.

U gradu je najviše težačke sirotinje i seoskog proletarijata. Poznata je tršćanska uzrečica iz ondašnjeg vremena. Naime, kad bi se netko u Trstu potužio na teškoće i neimaštinu, uzvratili bi mu: — *Va in Dalmazia per veder i pitocchi!* Dalmacija je u XIX stoljeću puna sirotinje i prosjaka — *Svud prosjaci, samo prosjaci!* zapisuje književni kroničar. Velikim dijelom stanovništvo grada živjelo je neurbanizirano držeći se navika donesenih iz zagorskih sela. Šibenski težaci živjeli su životom svojih pradjedova, jer drukčije nisu znali ni mogli, jer su kroz stoljeća bili ekonomski i kulturno zapostavljeni i zanemarivani, živeći, rekao bih, više pod paskom nego pod brigom svjetovne vlasti.

Težaci Šibenika, a posebno težaci Varoša nosit će u sebi kroz stoljeća ne samo nepovjerenje nego i negodovanje prema gradskoj gospodi uopće, izražavajući time ne samo protumletačku, kasnije protuautonomašku politiku nego ujedno i nerazdvojivo misao oslobođenja od kmetskih odnosa i kamatništva. Te je težake skupa s pučanima bilo lako pokrenuti i usmjeriti na akciju i nemir, ali ne i voditi. Od pada Venecije do pada Napoleona očitovalo se i nezadovoljstvo šibenskih pučana i težaka koje je evoluiralo našavši i svoj određeni izraz prema ondašnjim mogućnostima i stanju, pa iako se nakon pada Venecije ulicama Šibenika klicalo »Viva šan Marko«, jer su mase bile usmjerene protiv Francuza, ti isti šibenski težaci i pučani tražili su u razvoju događaja da se spale arhivi kako bi se izgubili dokazi gospodarskih zemalja, digli su se protiv plemića i bogataša, opljačkali neke trgovine, iz kneževne palače odnijeli oružje, a iz fiskalne komore novac, tako da se pokret Šibenčana iz početka usmjeren protiv Francuza i njihovih pristaša, u stvari, usmjeravao protiv posjednika, trgovaca, kamatnika i ostalih.

A što se zbilo 50-ak godina kasnije, tj. burne 1848. godine? Tada su težaci i pučani, za Austrije prvi i jedini put, ušli u dvoranu gradske vijećnice i izabrali iz svojih redova gradskog načelnika i općinsku upravu te 24 vijećnika, među kojima je bilo 5 pučana, 2 svećenika i 17 odreda sve samih težaka.

Ante Šupuk

MARGINALIA OF ŠIBENIK AND ITS INHABITANTS IN 19th CENTURY

Summary

The transition from 18th to 19th century left Šibenik with 4,300 inhabitants, by mid-century it rose to over 5,120, and by the beginning of the 80's it approached 7,000. The highest increase in the number of farm labourers was recorded in the Varoš. Besides this demographic phenomenon the inhabitants of the Grad also underwent a change. Only some of the remainders of patriciate lived there — only about 20 aristocratic families. The number of tradespeople decreased, of the Serbian population among them also, but it increased in the Varoš. In 19th century Šibenik offered a heterogeneous and contrasting picture, which was reflected not only in the demographic characteristics of the inhabitants but also in their architecture, common building, costumes (red caps and hatters), speech (the Dolac chakavian, Varoš štokavian and ikavian dialects prevailing ousting the autochthonous speech), in work and customs, economic status, understanding, culture, etc. Šibenik became more and more the inhabited place of labourers, mostly of the poor ones and of the country proletariat. The literary chronicle gives the picture of commonplace occurrences as: only beggars, everywhere beggars! And the proverbial waspishness of the Trieste inhabitants ran: »Va in Dalmazia per vedere i pitocchi!«